

ності. Його доцільно застосовувати для структурування цілісних сегментів педагогічного процесу різного масштабу – від уроку до навчального курсу.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці технології побудови цілісних одиниць навчально-виховного процесу різного масштабу відповідно до законів режисури педагогічної дії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ершова А.П. Режиссура урока, общения и поведения учителя: Пособие для учителя / А.П. Ершова, В.М. Букатов. – 3-е изд., перераб. – М., 2006.
2. Ильев В.А. Технология театральной педагогики в формировании и реализации замысла школьного урока : Учеб. пособие. – М., 1993.
3. Копилець Є.В. Виховання екологічних цінностей у підлітків під час вивчення загальної географії: технологічний аспект // Географія та основи економіки в школі. – 2007. – № 2. – С. 43-46.
4. Лернер И.Я. Учебный предмет, тема, урок. – М., 1988.
5. Монахов В.М. Введение в теорию педагогических технологий. – Волгоград, 2006.
6. Педагогічні технології: теорія та практика: Курс лекцій: Навч. посібник / За ред. М.В. Гриньової. – Полтава, 2004.
7. Педагогічні технології: теорія та практика: Курс лекцій: Навч. посібник / За ред. М.В. Гриньової. – Полтава, 2006.
8. Проблемы освоения театральной педагогики в профессионально-педагогической подготовке будущего учителя: Материалы Всесоюз. науч.-пр. конференции / Гл. ред. И.Ф. Кривонос. – Полтава, 1991. – 384 с.
9. Фестиваль педагогических идей «Открытый урок»: Материалы участников [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://festival.1september.ru>

УДК 373.61

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ВЧИТЕЛІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Л.В. Литвинюк
(Полтава)

У статті розкривається зміст поняття “професійне зростання вчителя”, розроблена структура зазначеного процесу, що відображає його взаємозв’язок із професіоналізмом педагога. Визначено критерії та рівні професійного зростання вчителя.

Ключові слова: професійне зростання вчителя, компоненти та рівні професійного зростання.

В статтє раскрывается смысл понятия «профессиональный рост учителя», разработана структура названного процесса, которая

отображает взаимосвязь с профессиональным ростом педагога. Определены критерии и уровни профессионального роста учителя.

Ключевые слова: профессиональный рост учителя, компоненты и уровни профессионального роста.

The article is devoted to the professional growth of a teacher. The definition of concept "professional growth" was formulated in the work. The criteria and levels of a teacher's professional growth were determined.

Key words: professional growth of a teacher, components and levels of professional growth.

Соціально-економічні зрушення в Україні кінця ХХ–початку ХХІ століття визначили мету сучасної системи освіти як формування, виховання і розвиток всебічно розвинутої особистості. Навчання і виховання нової людини з демократичним світоглядом і свободою для реалізації своїх життєвих потреб вимагає від учителів перегляду стосунків між педагогом і учнями, змін у методиці викладання, оволодіння новими знаннями.

У Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті підтримку професійного зростання педагогічних і науково-педагогічних кадрів визначено одним із пріоритетних напрямків діяльності української системи освіти. Реалізація цього завдання потребує чіткого формулювання поняття "професійне зростання вчителя" і критеріїв його визначення, що й стало метою нашої статті.

Теоретичні основи професійного зростання вчителя як психолого-педагогічний феномен розглядали Е. Асмаковець, М. Віленський, І. Гликман,

Н. Гузій, А. Деркач, В. Зазикін, В. Дружиніна, Л. Карпенко, В. Крутецький, В. Макеева, П. Матвієнко, П. М'ясоїд, Н. Пархоменко, А. Петровський, О. Пехота, І. Підласий, К. Платонов, Г. Позняк, В. Радул, С. Рубінштейн, Г. Серб, Р. Серьожнікова, Л. Столяренко, О. Степанов, М. Фіцула, О. Штепа, Л. Яковицька.

Зважаючи на відсутність єдиного тлумачення поняття "професійне зростання вчителя", розглядаємо його як процес, спрямований на досягнення професіоналізму.

Аналіз робіт фахівців показав наявність розбіжностей у тлумаченні поняття професіоналізму педагога.

Окреслились три підходи до його розуміння: особистісний, діяльнісний, особистісно-діяльнісний.

М. Кухарев є прихильником особистісного підходу до розуміння професіоналізму вчителя. Ним відстоюється думка про те, що саме особистісні якості вчителя забезпечують успішність педагогічної діяльності [3].

У такій інтерпретації поняття професіоналізм ототожнюється з педагогічною майстерністю, під якою дослідник розуміє як "сукупність певних якостей особистості вчителя, які обумовлені високим рівнем його психолого-педагогічної підготовленості, здатність оптимально розв'язувати педагогічні задачі" [3, С.7].

Професіоналізм за М. Туленковим – "характеристика діяльності людини, яка відображає здатність успішно розв'язувати проблеми, спираючись на набуті знання, навички, досвід, опановану методологію" [5, С.130].

На думку представників особистісно-діяльнісного підходу, поняття “професіоналізм” містить у собі професіоналізм особистості та діяльності.

Професіоналізм особистості визначають як якісну характеристику суб’єкта праці, яка відображає високий рівень розвитку професійно важливих і особистісно ділових якостей, акмеологічних складових професіоналізму, адекватний рівень домагань, мотиваційну сферу та ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток спеціаліста [1].

Професіоналізм діяльності – якісна характеристика суб’єкта діяльності, яка відображає високу професійну кваліфікацію та компетентність, різноманіття ефективних професійних навичок і умінь, володіння сучасними алгоритмами та способами розв’язання професійних завдань, що дозволяє здійснювати діяльність з високою продуктивністю[1].

Найбільш продуктивним видається особистісно-діяльнісний підхід до розуміння професіоналізму, а отже, й професійного зростання вчителя як процесу, спрямованого на його здобуття. Перевага названого підходу полягає в гармонізації внутрішнього й зовнішнього розвитку педагога, що є умовою успішного здійснення педагогічної діяльності.

Аналіз науково-педагогічних досліджень дозволяє означити професійне зростання вчителя як процес якісних змін особистісно-професійної сфери та професійної діяльності педагога, детермінованих сприйняттям суспільних, професійних і визначених на основі їх інтеріоризації індивідуальних особливостей і власної акмеологічної позиції вимог до суб’єкта, при здійсненні ним самоконтролюючої функції. Вивчення наукових джерел показало, що серед дослідників немає одностайності у вирішенні проблеми структурування професіоналізму педагога.

Складові педагогічного професіоналізму визначають напрямки професійного зростання вчителя. Прийmemo для використання в нашому дослідженні структуру, розроблену Н. Гузій [2].

Запропонована модель складається з 4 інтегративних компонентів педагогічного професіоналізму: мотиваційного, когнітивного, афективного та конативного. Перший відображає культуровідповідність професійної позиції вчителя, другий – професійну компетентність педагога та культуру педагогічного мислення. Афективний компонент характеризує емоційно-почуттєву культуру педагога. Остання складова, конативний компонент, - культуру професійно-педагогічної поведінки. Мотиваційний компонент визнано дослідницею як такий, що виступає провідною умовою професійного зростання педагога і чинником, що спонукає вчителя-вихователя до творчого пошуку продуктивних моделей і технологій педагогічної праці.

Під структурою професійного зростання вчителів розуміємо взаємообумовленість психологічної та емоційної готовності особистості до здійснення зазначеного процесу, її пізнавальної та технологічно-операційної активності в його реалізації.

Професійне зростання вчителів можна визначити шляхом спостереження за динамікою змін його складових. Діагностика перетворень передбачає з’ясування наявного рівня сформованості його компонентів, тобто психологічної, емоцій-

ної готовності, пізнавальної й операційно-технологічної активності, що залежать від рівнів сформованості компонентів педагогічного професіоналізму.

Мотиваційна складова наявного рівня професіоналізму є показником психологічної готовності вчителя до реалізації зазначеного процесу та джерелом цілепокладання. Мотиваційний компонент детермінує активність педагога, рушійною силою якої є особистісні мотиви. Вони є основою цілепокладання і визначення спрямованості активності вчителя.

Виходячи із вищезазначеного, в основу виявлення рівня сформованості мотиваційної складової покладено ступінь трансформації соціальних мотивів в особистісні, що проявляються у ставленні педагога до процесу професійного зростання, а також професійно-особистісних якостей, що забезпечують його здійснення.

Критеріями визначення мотиваційного компоненту є: усвідомлення особистісної і суспільної значущості професійного зростання; наявність сформованої продуктивної акмеологічної позиції; сукупність необхідних професійно-особистісних якостей: самокритичність, відкритість у спілкуванні, цілеспрямованість, впевненість у власних силах, сумлінність, відповідальність, наполегливість, демократичність (див. табл. 1.1.).

Таблиця 1.1.

Рівні прояву психологічної готовності вчителів до професійного зростання

Рівні	Якісні характеристики
високий	Учитель усвідомлює мету сучасної системи освіти, завдання школи сприймає як особистісно значущі. Має чітку акмеологічну позицію, усвідомлює недоліки своєї роботи, що є основою для визначення орієнтирів професійного самовдосконалення. Головною рушійною силою в діяльності педагога виступають внутрішні мотиви самоствердження та самоактуалізації.
середній	Учитель не сприймає перетворення в системі сучасної освіти як особистісно значущі. Вимога до підвищення професійного рівня є зовнішнім мотивом професійного зростання особистості. Акмеологічна позиція педагога сформована на основі вимог адміністрації навчального закладу, проте визначення орієнтирів професійного зростання характеризується самостійністю.

низький	Учитель не бачить необхідності змін в освіті, професійному самовдосконаленні. Рушійними силами його діяльності є прагнення уникнути неприємностей із керівництвом школи, колегами, батьками учнів. Не має чіткої акмеологічної позиції, не виявляє самостійності у визначенні орієнтирів професійного зростання.
----------------	--

Позитивні зміни мотиваційної складової утворюють основу для реалізації інших компонентів професійного зростання педагога.

Афективна складова визначає рівень емоційної готовності учителя до здійснення процесу професійного зростання. Емоції особистості реалізуються в її ставленнях до людей і предметів навколишнього світу.

В основі визначення критеріїв емоційної готовності вчителів до професійного самовдосконалення покладено систему ставлень педагога до людей, до професійної діяльності.

Таблиця 1.2.

Рівні прояву емоційної готовності вчителів до професійного зростання

Рівні	Якісні характеристики
високий	Учителю властиве позитивне ставлення до професії, високий ступінь емоційної експресивності, здатність протистояти невдачам. Педагог врівноважений, вміє регулювати власні емоційні стани.
середній	Ставлення педагога до професії в цілому позитивне. Вербальне мовлення характеризується емоційною насиченістю, проте вчитель часто нетерплячий, йому не завжди вдається пригнічувати свої негативні емоції.
низький	Для педагога професійна діяльність є способом отримання засобів для існування. Афективна сфера особистості не розвинена, що проявляється в емоційній бідності мовлення. Учитель нетерплячий, негативні емоції переносить на учнів, своїх колег.

Когнітивний компонент зазначеного процесу пов'язаний із розвитком пізнавального інтересу вчителів, що проявляється у здійсненні ними пізнавальної діяльності. За Г. Шукіною, “цінність його для розвитку особистості полягає в тому, що пізнавальна діяльність у цій предметній галузі під впливом інтересу до неї активізує психічні процеси особистості, приносить їй глибоке інтелектуальне задоволення, що сприяє емоційному піднесенню, отже, пізнавальний інтерес виступає як найважливіший мотив активності особистості, її пізнавальної діяльності” [6, С.10]. Пізнавальному інтересу притаманна інтелектуальна характеристи-

ка, пошук можливостей для прояву ініціативи, самостійності та творчості. Завдяки цим характеристикам здійснюється підвищення рівня знань і розвиток педагогічного мислення вчителя.

Ступінь сформованості когнітивного компоненту педагога є показником рівня його пізнавальної активності, під якою розуміють рису особистості, яка знаходить вияв у ставленні до пізнавальної діяльності, стан готовності до самостійного пізнання, а також якість діяльності, що обумовлена свідомим вибором шляхів для досягнення мети пізнання [4, С.31].

Когнітивний компонент професійного зростання вчителів загальноосвітніх навчальних закладів діагностується за такими критеріями:

- 1) підвищення знань: психолого-педагогічних; предметних; методичних;
- 2) розширення загальнокультурного кругозору (див. табл. 1.3.).

Таблиця 1.3.

Рівні прояву пізнавальної активності вчителів у професійному зростанні

Рівні	Якісні характеристики
високий	Учитель підвищує рівень знань із предмета, психологічних знань, вивчає новинки педагогічної науки і практики. Займається дослідницькою та науково-методичною діяльністю. Постійно працює над розширенням свого кругозору.
середній	Учитель розширює свої знання з предмета, вивчає новинки педагогічної науки і практики, опановує передовий педагогічний досвід з метою його застосування у власній діяльності. Науково-методичною та дослідницькою роботами не займається. Розширює свій кругозір.
низький	Учитель не проявляє ініціативи у вивченні досягнень педагогічної науки, не працює над збагаченням предметних, психологічних і методичних знань. Науково-методичною та дослідницькою роботами не займається. Підтримує рівень загальнокультурних знань.

Показниками прояву пізнавальної активності є участь вчителів у різних видах пізнавальної діяльності: розробка навчальних посібників; участь у роботі творчих груп, консультаційних пунктів тощо; підготовка доповідей на засідання методичних об'єднань, педради, семінари; участь у науково-дослідницькій роботі; вивчення перспективного педагогічного досвіду; розробка авторських програм із навчального предмета, дидактичних матеріалів, методичних рекомендацій; відвідування театрів, кінотеатрів, центрів організації дозвілля тощо; читання літератури, не пов'язаної із спеціалізацією особистості; вивчення іноземних мов; екскурсії; зустрічі з науковцями, письменниками, художниками, архітекторами, істориками, співаками тощо.

Конативний компонент професіоналізму педагога визначає його операційно-технологічну активність наявного рівня професійного зростання.

Операційно-технологічну активність вчителя діагностуємо за такими критеріями: вдосконалення умінь і навичок; формування нових умінь і навичок; використання нових педагогічних технологій .

Учитель із високим рівнем операційно-технологічної активності постійно працює над вдосконаленням власних професійних умінь і навичок, виробленням нових, систематично застосовує нові педагогічні технології. Для педагогів із середнім рівнем сформованості цього компонента характерне застосування нових педагогічних технологій, проте їх використання не має систематичного характеру. Учитель удосконалює професійні навички й уміння.

Низький рівень мають педагоги, які не працюють над удосконаленням професійних умінь і навичок, нові педагогічні технології не застосовують.

На основі визначених якісних показників компонентів можемо дати комплексну рівневу характеристику професійного зростання вчителів. *Високий рівень* професійного зростання вчителя характеризується усвідомленням необхідності професійного самовдосконалення, наявністю чіткої акмеологічної позиції, самокритичністю, прагненням самоствердитися й самоактуалізуватися в професії, підвищенням знань, розширенням кругозору особистості, здійсненням суб'єктом праці науково-дослідницької діяльності, високим ступенем експресивності, збалансованістю емоційних проявів, пошуком ефективних методів впливу на особистість учня.

Середній рівень професійного зростання педагога визначається зовнішньою мотивацією, обумовленістю акмеологічної позиції вимогами адміністрації; розширенням професійних знань; застосуванням передового педагогічного досвіду у власній діяльності; позитивним ставленням до професії, проте невірноваженістю емоційних станів, пасивністю у вдосконаленні форм і методів впливу на особистість учня.

Низький рівень можна визначити як такий, при якому у вчителя не сформована мотивація професійного самовдосконалення, відсутня чітка акмеологічна позиція, не розвинена афективна сфера особистості, низька операційно-технологічна активність.

Рівні сформованості компонентів професійного зростання у вчителів визначаємо за діагностичною картою.

Залежно від прояву якості, що відповідає певному компоненту, встановлюється кількість набраних балів. 0 балів виставляється у випадку відсутності названої якості, від 1 до 3 балів – якість виражена слабо, 4-6 балів свідчать про помірний прояв і 7-9 балів – про яскраво виражену якість. Максимальна кількість балів з психологічної готовності – 135, емоційної готовності та пізнавальної активності – по 126, операційно-технологічної активності – 90 балів.

Діагностична картка професійного зростання вчителів загальноосвітніх навчальних закладів

№ п/п	Компонент професійного зростання вчителя	Оцінка в балах	
		Самооцінка	Експертна оцінка
1.	Психологічна готовність		
	Усвідомлення суспільної значущості педагогічної професії		
	Потреба в самоактуалізації		
	Оптимізм у ставленні до дітей		
	Прагнення до взаємодії		
	Відкритість		
	Цілеспрямованість		
	Прагнення проявити творчість		
	Сумлінність при виконанні роботи		
	Прагнення просуватися службовими сходами		
	Відповідальність		
	Самокритичність		
	Наполегливість		
	Самостійність		
	Сформованість власного ідеального Я-образу		
	Ініціативність		
	Усереднений результат		
2.	Емоційна готовність		
	Задоволення від спілкування з дітьми		
	Задоволення стосунками з колегами		
	Неупередженість у ставленні до людей		
	Задоволення ставленням адміністрації		
	Здатність до саморегуляції		
	Задоволення від педагогічної діяльності		

	Здатність протистояти невдачам		
	Емоційна розкутість		
	Радість успіхам інших		
	Здатність захоплюватися предметами, подіями тощо.		
	Стресостійкість		
	Усереднений результат		
3	Пізнавальна активність		
	Розробка навчальних посібників		
	Підготовка доповідей на засідання методичного об'єднання, семінари, педради тощо		
	Участь у науково-дослідницькій роботі.		
	Вивчення перспективного педагогічного досвіду		
	Ознайомлення з новинками педагогічної науки Розробка дидактичних матеріалів		
	Розробка методичних рекомендацій		
	Відвідування театру, кінотеатрів, центрів організації дозвілля, музеїв тощо.		
	Читання літератури, не пов'язаної зі спеціальністю		
	Ознайомлення з культурами інших народів		
	Підвищення політичної культури		
	Оволодіння комп'ютером		
	Усереднений результат		
4.	Операційно-технологічна активність		
	Ефективне використання перспективного педагогічного досвіду інших учителів		

	Розвиток основних педагогічних умінь: проектувальних		
	– вміння планувати роботу		
	– організаційних		
	– адаптаційних		
	– комунікативних		
	Упровадження педагогічних технологій:		
	– особистісно-орієнтованих – побудованих на активізації пізнавальної діяльності школярів (проблемного навчання, розвитку пізнавального інтересу навчання, навчання на основі опорних сигналів, розвитку способів розумових дій, евристичного навчання) – ігрових технологій		
	Усереднений результат		
	Загальний результат		

У наступних публікаціях плануємо розглянути питання стимулювання професійного зростання класних керівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акмеология: Учеб. пособие / А.Деркач, В.Зазыкин. – СПб, 2003.
2. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти: Монографія. – К., 2004.
3. Кухарев Н. В. На пути к профессиональному совершенству: Кн. для учителя. – М., 1990.
4. Словник термінології з педагогічної майстерності. – Полтава, 1995.
5. Туленков М.В. Вступ до теорії та практики менеджменту: Навч. посібник. – К., 1998.
6. Шукина Г. И. Проблема познавательного интереса в педагогике. – М., 1971.